

NyS

Forfatter:	John Ole Askedal
Anmeldt værk:	Erik Hansen og Lars Heltoft: <i>Grammatik over det danske sprog</i> . Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, 2011
Kilde:	<i>NyS – Nydanske Sprogstudier</i> 41, 2011, s. 156-177
Udgivet af:	NyS i samarbejde med Dansk Sprognævn
URL:	www.nys.dk

© NyS og artiklens forfatter

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre NyS-numre (NyS 1-36) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Topologien i *Grammatik over det Danske Sprog*

JOHN OLE ASKEDAL

1. INNLEDENDE BEMERKNINGER

Fremstillingen av ord- og leddstilling i *Grammatik over det Danske Sprog* (GDS) bygger på en dansk tradisjon, initiert av Paul Diderichsen i de to retningsgivende verker *Sætningsbygningen i Skaanske Lov* (SSL; 1941/42, s. 3, 37, 78 f.) og *Elementær Dansk Grammatik* (EDG; 1946 [1962]), med tilknytning til dansk strukturalisme og glossematikk (Gregersen 1986). Den topologiske beskrivelse tar her form av et hierarki med forskjellige nivåer, i et ascendent perspektiv: plass, felt, setning. Plassene inngår i felter, som til sammen utgjør et helhetlig setnings skjema.

Det nye i Diderichsens topologiske analyse er utvilsomt feltbegrepet. Diderichsens feltanalyse fikk snart en sterk stilling i dansk morsmålsgrammatikk og etter hvert, som en følge av den skandinaviske resepsjon av EDG, også stor innflytelse på beskrivelse og formidling av norsk og svensk grammatikk. Den ble gjenstand for en omfattende diskusjon og, i sin tur, revisjonsforslag (Heltoft 1986, som er en av kildene til den foreliggende fremstilling).

En versjon av Paul Diderichsens setnings skjema(er) presenteres innledningsvis i topologikapitlet i GDS 1 (kap. II E, s. 312 f.). Jeg tar det som en invitt til å se fremstillingen av topologien i GDS i en grammatikkhistorisk kontekst, og skisserer i det følgende først hovedtrekk av den topologiske analysen i SSL og EDG¹.

2. PAUL DIDERICHSEN

2.1 *Sætningsbygningen i Skaanske Lov*

I SSL kommer det til uttrykk en viss ambivalens i Diderichsens syn på ordstillingens deskriptive betydning, om den skal betraktes som ”blot ... et Ususfænomen” eller om ” Ordstillingsfænomener endog skulde

kunne udgøre integrerende Bestanddele af Kasus- og Modussystemet” (s. 11). Diderichsen trekker, kanskje noe overraskende, en konklusjon som samsvarer best med førstnevnte synspunkt (s. 12):

Det forekommer mig derfor simplest at opfatte de paagældende Stillingstyper i Lighed med alle andre Ordstillingsfænomener som Resultatet af en praktisk Konvention (i visse Stilarter), der principielt er uafhængig af den fundamentale 'Funktion' mellem Sprogets 'Indhold' og 'Udtryk' (Hjelmslev), og altsaa som et rent Ususfænomen, der kun indirekte staar i Relation til Normen og Systemet.

Den topologiske beskrivelse som følger, innfører et skille mellom ”Aktualled” og ”Indholdsled”. Førstnevnte relaterer seg til ”hele Ytringens aktuelle Sigte, dens 'Mening’”, sistnevnte til ”Sætningens egentlige 'Indhold’” (s. 35 f.). Det er vanskelig ikke å betrakte dette som tilløp til en semiotisk fundert funksjonsanalyse av en art som Diderichsen innledningsvis ikke vil vedkjenne seg. Et par sider senere introduseres den tilsvarende feltterminologi med ”Indlederfelt” – ”Aktualfelt” – ”Indholdsfelt” (s. 37).

I SSL gis ingen tilsvarende formelaktig sammenfatning for spesifisering av plasser (posisjoner) for leddkategorier. Trefeltsanalysen fungerer som en ramme for en diskursiv fremstilling av topologiske naboforhold, spesielt i avsnittene ”Aktualleddenes indbyrdes Stilling” (s. 43–50) og ”Indholdsleddenes Rækkefølge” (s. 181–187), uten at leddkategoriernes rekkefølge egentlig forutsetter feltanalysen. I SSL har feltanalysen i det hele en heller begrenset synkront-deskriptiv anvendelse. I Diderichsens omtale av en ”Strid mellem det vigeude Vægtprincip og det sejrende logiske Princip i Aktualfelt ... og Indholdsfelt” i den historiske utvikling av setningstopologien tjener de nevnte felter som en ramme for en generell diakron utviklingstendens (s. 166).²

2.2 *Elementær Dansk Grammatik*

I EDG opererer Diderichsen med et prinsipielt og grunnleggende skille mellom ”Ledd, Felter og Pladser” (s. 150 f.); plasser inngår i felter, som på topologisk nivå tilsvarer komplekse ledd og samlet konstituerer setningsskjemaet som setningens høyeste topologiske nivå. Denne topologiske analysemodellen ekspliseres først i kapittel to om ”Neksus”

(s. 161 ff.), hvor følgende velkjente hovedsetningsformel presenteres (s. 162):

(1)

$$S / A \mid \mid v \mid s \mid a^{1,2\dots} \mid V^{1,2} \mid S^{1,2} \mid A^{1,2\dots}$$

Deretter følger en oversikt over de enkelte leddtyper (s. 162 ff.), som sammenfattes i de to hovedtyper ”Neksusled” og ”Indholdsled” (s. 167), med videre inndeling i ”Neksussubstantial” og ”Inholdssubstantial”, og ”Neksusadverbial” og ”Indholdsadverbial”.³ ”Plasser” er steder hvor det kan stå ledd. Hvor formelen har stor eller liten bokstav uten indeks, kan det stå ett ledd, og hvor bokstaven har indeks, kan det stå to eller flere ledd som representerer samme morfosyntaktiske kategori.⁴

Feltbetegnelsene ”Neksusfelt” og ”Indholdsfelt” baserer seg på de tilsvarende leddtypebetegnelsene og innføres etter presentasjonen av disse; for så vidt kan feltbetegnelsene betraktes som sekundære i forhold til leddtypene. Helheten av ”Neksusfelt” og ”Indholdsfelt” kalles ”Sætningsstamme”. Den suppleres med et ”Fundamentfelt” og et ”Forbinderfelt”, og den utvidede kombinasjon av setningsstamme, fundament- og forbinder (konjunksjonal-)felt tjener som grunnlag for en beskrivelse av to hovedsakelige ”Sætningstyper” (eller ”Sætningsskemaer”) ”Bisætninger” (BS) og ”Hovedsætninger” (HS) (s. 184–193), som representeres ved de velkjente formler i (2) (basert på ”kategoriposisjonene” (se n. 3) i formelen i (1)); i parentesnotasjonen i (2) fremstår vel forholdet mellom syntaktisk over-/underordning, skopusrelasjoner og topologisk sekvensialisering som uavklart:

(2)

(BS) $k(k/a/s(sav(VSA)))$

(HS) $k(S/A(vsa(VSA)))$

BS og HS har innholdsfeltet og det første, koordinerende konjunksjonal i forbinderfeltet felles. De adskiller seg ved at (i) bare HS har fundamentfelt, (ii) v – det finitte verb – er neksusfeltfinalt i BS, men neksusfeltinitialt i BS, og (iii) BS har et mer mangfoldig forbinderfelt

med separate plasser for sideordnende og underordnende konjunksjoner (s. 189).

I EDG er feltterminologien, spesielt ”neksus-” og ”innholdsfelt”, som i SSL, for det første knyttet til en generell relevans for hhv. det samlede setningsinnhold og verbets valensforhold,⁵ og for det andre til definisjonen av de to generelle setningstyper.⁶ For det tredje danner neksus- og innholdsfeltet rammen for en toplogisk definisjon av de syntaktiske argumentkategoriene subjekt, indirekte og direkte objekt. For det fjerde knyttes visse særlige leddstillingsmuligheter som ikke primært gjelder argumentfunksjon, til forskjellen mellom neksus- og innholdsfelt, som trykksvake ledds (pronomeners) plassering i negerte setninger med finitt verbal. Generelt vil leddbetegnelse neksus- og innholdsledd og de kategorier som hører hjemme under dem, uten videre referere til feltskjemaet når dette er etablert.

Trykksvake ledds plassering er et av flere særlige forhold som influerer på leddstillingsmulighetene og fører til avvik fra de kanoniske felt- og plassformlene gjengitt ovenfor. Erkjennelsen av slike forhold fører ikke til en revisjon av formlene; man får anta at de fastholdes som beskrivelser av topologiske primærstrukturer.

Både i SSL og EDG er presentasjonen av topologien ascendent fra plasser til felter og videre til setningsskjemaet. Det utelukker selvfølgelig ikke en descendent og holistisk strukturforståelse fra setningsskjema via felter til plasser. At Diderichsen selv oppfatter helheten som strukturelt grunnleggende, fremgår av hans heuristiske anbefaling at den topologiske analyse bør gå ut fra et mest mulig fullstendig utfylt setningsskjema (s. 162).⁷ Den diskursive leddomtalen i SSL har i EDG veket plassen for en systematisk plassspesifikasjon. Feltene er mer prominente i den topologiske beskrivelse i EDG enn i SSL, noe som sikkert har sammenheng med den mer nøyaktige og kategorielt konvergerende plassspesifisering i neksus- og innholdsfelt som s/S, a/A, v/V.

I EDG er feltanalysen ikke forbeholdt setninger, den kommer også til anvendelse ved på setningsleddsnivået. Ved nominalledd (”Genstandshelheder”) skjelnes det mellom forbinder-, bestemmer-, beskriver-, kjerne-, adverbial- og tungtleddsfelt (s. 221 ff.), og ved komplekse adverbialsyntagmer (”Adverbialhelheder”) mellom forbinder-, grads-

situativ-, kjerne- og tungtleddsfelt. ”Skjema”-betegnelsen brukes bare ved feltbeskrivelsen av setninger.

3. GRAMMATIK OVER DET DANSKE SPROG

3.1 Innledende bemerkninger

Fremstillinger av topologien på setningsnivå gis på to steder i verket. I første bind (GDS 1, kap. II E, s. 311–334) gis det først en innledende presentasjon av emneområdet leddstilling, og i tredje bind (GDS 3, kap. XV–XIX, s. 1559–1757) følger en omfattende utdypning.

Beskrivelsen av dansk sprogstruktur i GDS har et generelt semiotisk fundament i det hjelmslevske skille mellom uttrykk og innhold. Det innebærer også innholdsmessig uttolkning av topologiske strukturer av ulik art og på forskjellige grammatiske nivåer. I et grammatikkhistorisk perspektiv kan det knyttes en forbindelse til de generelle innledende betraktninger i SSL (som Diderichsen altså ikke gir sin tilslutning) og til funksjonelle overlegninger i den mer spesifiserte fremstillingen i EDG. Det består nødvendigvis en betydelig forskjell mellom ansatsene til semantisk beskrivelse i SSL og EDG på den ene side, og GDS’ planmessige innholdsanalyse på den annen side. Hos Diderichsen begrenser innholdsbeskrivelsen seg, naturlig nok, stort sett til tradisjonelle begreper og problemstillinger, mens GDS inkorporerer et bredspektret semantisk-pragmatisk begrepsapparat fra moderne lingvistikk. Det generelle spørsmål er da hvilke topologiske nivåer – plass, felt, skjema – som er uttrykk for hvilke innhold.

3.2 Leddkategorier

GDS opererer i første og tredje bind med følgende typologisk relevante ledd- og plasstyper (s. 319 f., 1583, 1587):

(3)

LEDDFOR- KORTEELSE	LEDDTYPE	PLASS	PLASSFOR- KORTEELSE
X	'enhver leddtype'	modalplass fundamentfelt (innlederplass i DS)	F
K	konjunksjon	modalplass	M
SP	subjektiv partikkel	modalplass	M
SA	setningsadverbial	modalplass	(S), A ^m
S	subjekt	subjektplass	S
DP	dialogisk partikkel	plass for DP	A ¹
SA	setningsadverbial	kommentarplass	A ¹
N	nektelse	fokusoperatorplass	FO
FO	fokusoperator	fokusoperatorplass	
V _f	finitt verb	finitt verbalplass	
V _i	infinitt verb	infinitt verbalplass	
O	objekt	objektplass	
DO	direkte objekt	direkte objektplass	
IO	indirekte objekt	indirekte objektplass	
MO	middelbart objekt	middelbare ledds plass (preposisjonalobjekt)	MV
ML	middelbart lokalt ledd	middelbare ledds plass	MV
P	predikativ	predikativplass	
MV	middelbart valensledd	(agensledd i passiv)	
MA	måtesadverbial	attributivplass	AP = A ³
FP	fritt predikativ	attributivplass	AP = A ³
FV	fritt valensledd	fri valensplass	

Det skjelles mellom ”funksjonelle” eller ”frie” plasser på den ene siden, og ”faste” plasser på den annen side (s. 1581 f.). De førstnevnte tillater to eller flere forskjellige leddtyper, de sistnevnte bare en.

Kategoriene K, V_f og V_i har EDG-paralleller. Ellers består det klare forskjeller. SP er ny i forhold til EDG. EDG har ordklassebasert s/S, a/A, v/V-kategorisering, hvis neksus- og innholdsfeltvarianter adskil-

ler seg med henblikk på hhv. syntaktisk funksjon (s/S), valensforhold og skopus (a/A), og morfologiske kategorier og dependensforhold (v/V). I GDS er dette erstattet med syntaktiske eller semantiske funksjonsbetegnelser. Det gjelder S, som tilsvare s; SA, som tilsvare a; O, med spesifisering som IO og DO, og P, som tilsvare typer av N og A. MO, MV, FV og MA tilsvare alle A. Mot EDGs seks s/S, a/A, v/V-kategorier står således ni GDS-kategorier, som representerer en mer eksplisitt og mer differensiert grammatisk innholdsanalyse.

Inventaret av topologisk relevante funksjonskategorier i (3) brukes ved anskueliggjørelsen av både GDS- og EDG-skjemaer.

3.3 Setningskjemaene

Grunnlaget for den topologiske beskrivelse sammenfattes slik (s. 1580):

Et setningsskema er et grammatisk beskrivelsesmiddel der gjør rede for forholdet mellom syntaktiske uttryksled og placering. Herudfra gøres der rede for de betydningsforhold der er knyttet til placeringen. Simple led siges at stå på pladser, komplekse led står i felter. Felter kan altså bestå af flere pladser.

Som i EDG er setningsskjemaet det teoretiske utgangspunkt for ”maksimalutfyllingsprøven” (s. 318, 1580) som heuristisk middel til identifikasjon av setningens syntagmatiske og paradigmatiske forhold.

De tradisjonelle betegnelsene ”helsetnings-” og ”leddsetningsleddstilling” erstattes av de innholdsrelaterte betegnelser hhv. ”deklarativ” og ”nøytral leddstilling” (i det følgende DS, NS). I første bind presenteres de to typene i sine hovedtrekk først uten at feltbegrepet trekkes inn (s. 311 f.):

(4)

(NS)	K	S	A	V _f	V _i	O	A
(DS)	F	V _f	S	A		...	

Dernest presenteres Paul Diderichsens setningsskjema (s. 313), også dette uten felter:

(5)

(NS)	K	S	SA	V _f	V _i	O	Adverbialer
(DS)	F	V _f	S	A		...	

GDS har dernest et grunnskjema med flere plasser, som i første omgang henføres til tre overordnede felter (s. 319 f.), men hvor et underordnet feltnivå i form av et ”innholdsfelt” kommer i tillegg (s. 323 ff):⁸

(6)

(NS)	Skjema												
	K-felt Kjernefelt						L-felt						
							Innholdsfelt						
	K	S	SA	V _f	V _i	IO	DO	MA	P	MV	FV	FA	
(DS)	Skjema												
	K-felt F						Kjernefelt						L-felt
							Innholdsfelt						
	SP	X	V _f	S	SA	V _i	...					FV	FA

I denne feltinndelingen er konjunksjonal- og fundamentfeltet felles med EDG, men GDS-feltene ellers er sterkt forskjellige. Plassene i EDGs neksus- og innholdsfelt er omfordelt på to⁹ nye felter med (delvis) innholdsbaserte betegnelser. Det første av disse, kjernefeltet, omfatter umarkert plassering av de ”sentrale valensledd” (s. 322, 1610), mens det topologisk marginale lokaliseringsfeltet rommer det demoterte agensleddet i passivsetninger og valensfjerne frie adverbialer med en situerende funksjon i forhold til det øvrige setningsinnhold. Diderichsens ”innholdsfelt” gjenoppstår som et underfelt innenfor kjernefeltet. I NS omfatter innholdsfeltet styrte valensledd og dessuten det finitte verb, som i DS befinner seg foran kjernefeltet.

Innholdsmessig spiller innholdsfeltet en viktig rolle som normalt fokuseringsdomene (s. 323, 1731, 1744), i motsetning til lokaliseringsfeltets ledd, som normalt unndrar seg fokusering (s. 1742 f.).¹⁰ Så hvorfor ikke da betegne innholdsfeltet som fokuseringsfelt?

Innholdsfeltet vises ved beskrivelsen av setningsadverbialers og ”attributive” måtesadverbialers plassering (s. 1611–1614). Det angis dessuten som det overordnede nivå over det ”verbalfelt” som finitt og

infinit(e) verb sammen sies å utgjøre i NS (s. 1596). Verbalfeltet synes imidlertid ikke å ha noen annen motivasjon enn å utgjøre en sekvens av to morfosyntaktisk beslektede ledd. Det henvises ikke til det noe sted i den øvrige beskrivelse, åpenbart fordi det ikke har noen felles innholdsmessig funksjon.¹¹

Som ”funksjonelle plasser” betegnes plasser utenfor predikasjonen, dvs. F og V_f i DS-skjemaet samt ekstraposisjon foran DS-skjemaet (s. 326 ff.). Disse plassene tilkommer ”en særlig betydning ... af modal eller tekstuell art” (s. 326). Særlig viktig er V_f -plassen, siden den inngår i setningens topologiske modussystem (s. 327). Til hhv. venstre og høyre for ekstraposisjonene kan det ytterligere antas interjeksjonalplasser, som har en enda løsere tilknytning til DS-skjemaet, og som ikke er strukturelt nødvendige (s. 1571).

Skjema- og feltoversikten ovenfor er den som kan rekonstrueres ut fra fremstillingen på s. 319–326. Senere (s. 328–330) presenteres en forenklet utgave av DS-skjemaet som innfører noen modifikasjoner. F og V_f føres sammen til et ”modalfelt” med de to plasser F og M (for tidligere V_p) (jf. også s. 1694). Det stemmer imidlertid dårlig med at kjernefeltet ovenfor på samme side (s. 329) gis plassoppbygningen i (7):

(7)
S V_f SA Vi O P MV,

som på sin side strider mot den tidligere apodiktiske konstatering at ”[i] det deklorative mønster er finittet aldrig i kernefeltet” (s. 327).

I den forenklede utgaven av DS-skjemaet får GDS’ innholdsfelt en ”felt-partner” på samme nivå, nemlig ”Subjekt”, slik at man her taler om ”SUBJEKTPLADSEN OVERFOR INDHOLDSFELTET” (s. 1592). Det kan oppfattes som et terminologisk avvik fra den generelle praksis både i EDG og GDS at et felt har felt(er) som nabo, og ikke plasser. Det er neppe tilsiktet når feltskjemaet innrettes slik at det under ”Subjekt” ser ut som det finnes to separate plasser, hvorav den ene er ”S” og den andre SA (setningsadverbial). Setningsadverbialet har ikke noe spesifikt med subjektfunksjonen å gjøre, som det for øvrig presiseres i beskrivelsen av setningsadverbial og partikler i kapittel IX (s. 1033 ff.); disse er adled til finittet og dermed til neksusleddet (jf. også s. 1592). Plasseringen av

SA i dette ”subjektfeltet” er sannsynligvis et grafisk problem som kan oppstå når feltbeskrivelsen tillates å vise kontiguitet mellom plass(er) og felt.

Det sies at ”[s]imple led [står] på PLADSER, komplekse led står i FELTER” (s. 1580), men det er for eksempel vanskelig å se hvordan modalfeltets ”F V_f” kan være et ”komplekst ledd” i en rimelig syntaktisk forstand. I Heltoft 1986 er neksus den komplekse konstituenten i modalfeltet. Om det også er slik i GDS, kunne det vært påpekt. Derimot kan NS’ innholdsfelt ”V_f V_i IO DO MA P MV” vel sies å inneholde en kompleks konstituent, nemlig Diderichsens verbalhypotagme og innenfor en annen grammatikktradisjon en kompleks VP.¹²

De setningsskjemaformler som presenteres i tredje bind i det grunnleggende kapittel XV om setningsskjemaet, adskiller seg i enkeltheter fra formlene i første bind. Det kommer delvis av det litt mer differensierte leddtype- og plassinventaret i tredje bind. Formlene har her tre nivåer: feltnivå, plassnivå (topologisk nivå) og leddtypenivå. Praktisk er diskusjonen av de enkelte leddstillingsmuligheter orientert etter det topologiske nivået.

NS- og DS-skjemaene spesifiseres slik (i min litt fyldigere utforming med markering av lokaliseringfeltet, men som i GDS uten en særlig posisjon for fokuserte frie adverbialer, jf. s. 1748 ff.).¹³

(8)

(NS) Skjema

M-felt	Kjernefelt	L-felt
M	A ^m S A ¹ V IO DO A ³ P MV	A ²
K/SP	SA/FA S DP SA V _f V _i IO DO MA/FP P MV	FV FA

(DS) Skjema

M-felt	Kjernefelt	L-felt
F M	A ^m S A ¹ V _i IO DO A ³ P MV	A ²
X V _f	SA/FA S DP SA V _f V _i IO DO MA/FP P MO/ML	FVFA

Det er umulig å gå i detaljer når det gjelder den fyldige fremstilling, med et vell av velegnede eksempler, som bygger på det kategoriskjelett disse formlene representerer (og som er langt mer tilgjengelig enn formlene). Blant de mange enkeltheter skal her følgende nevnes: Ved

omtalen av IO og DO (s. 1597 f.) gripes det tilbake til det inherente predikasjonsforhold mellom disse to ledd som Diderichsen i SSL (s. 170) omtaler som et ”neksusaktig” forhold. Ut fra tradisjonell terminologi kan nok den vide inventarisering av ”predikativ”-kategorien (s. 1599 ff.) virke forvirrende, men den må aksepteres som topologisk velbegrunnet.

3.4 Nominalskjemaet

I forlengelsen av setningstopologien presenteres også et ”nominalskjema” med tilhørende ”beskriverskjema” for ”beskriverhelheter” (venstredireksjonale utvidede partisipp- og adjektivattributter) (s. 1618–1620; jf. også s. 518–548 for en fyldig diskusjon av nominalledds oppbygning med relevante dependensforhold). Her kommer feltbegrepet ikke til anvendelse.¹⁴ Det gjør det imidlertid i kapittel XVIII, i forbindelse med en anskueliggjørelse av DS- og nominalskjemaets ”analoge oppbygning” (s. 1694–1696). Her parallellføres setningsskjemaets kjernefelt, forstått som predikasjon, med den tilsvarende substantiviske kjerne i nominalledd. Nominalleddskjernen illustreres først ved enkeltstående substantiv og dernest ved en utvidet ”nominalkjerne” bestående av ”beskriver” – adjektiv(er) osv. – og ”N” – substantiv. I motsetning til EDG videreføres feltbegrepet ikke fra kjerne til nominalleddets øvrige konstituenten. Også i motsetning til EDG gir GDS heller ingen feltanalyse av adverbialledd.

3.5 Foreløpig sammenfatning

I sum innebærer reorienteringen fra Diderichsens ordklassebaserte uttrykkskategorier i EDG til (i høyere grad) innholdsbaserte funksjonskategorier både paradigmatiske og syntagmatiske endringer i topologibeskrivelsen: (i) paradigmatiske ved at flere topologisk relevante leddtyper er kommet til, hvis distribusjon gjøres til gjenstand for en detaljert beskrivelse; (ii) syntagmatiske ved at segmenteringen av setnings-syntagmet i felter etter konjunksjonal- og fundamentfelt er blitt en helt annen; og (iii) setningshierarkisk ved at det nye innholdsfeltet (tilsynelatende sammen med et ”subjektfelt”) danner et nytt feltnivå under kjernefeltet (eventuelt med et ”verbalfelt” derunder igjen). Ut fra den tilgrunnliggende oppfatning av dansk som leddstillingsprog synes det

logisk at leddstillingen tilskrives en flerfoldighet av koderingsoppgaver, og det er liten tvil om at fremstillingen her formidler nye innsikter. Eventuelle detaljproblemer i notasjonen er i den sammenheng heller uvesentlige. Den nye feltinndelingens eventuelle syntaktiske relevans tematiseres egentlig ikke.

3.6 Innholdsanalyse av setningskjemaene

Også setninger er innholdsberende tegn. NS er den ”nøytrale”, DS den ”deklarative (fremsettende)” leddstilling (s. 313 ff., 1569 ff.). Begge typer har et foranstilt K-felt, som i NS er obligatorisk og enten rommer en underordnende konjunksjon eller en subjektiv partikkel som gir helsetning. NS-typen beskrives som et styringsfenomen slik at en konjunksjonal eller subjektiv partikkel er en innholdsbærer som styrer leddstillingen og spesifiserer innholdsfunksjonen leksikalsk (s. 314, 1569 ff.);¹⁵ leddstillingen er her i og for seg innholdsmessig nøytral. Dog er ikke alle konjunksjonaler styrende; ved *at* det verbets semantikk som foranlediger modusinterpretasjonen (s. 317 f., 1573).

Mens tradisjonell beskrivelse og terminologi vektlegger at DS er normaltypen for selvstendig helsetningsbruk, og NS normalt fungerer som uselvstendig bisetning, betoner GDS at de to leddstillingstyper til sammen utgjør et system for markering av ”setningens funksjonelle verdi, dens illokusjonære ramme” (s. 1563; jf. også den utdypende fremstilling i kapittel XVIII, s. 1677 ff.). Begge leddstillingstyper forekommer både som selvstendige helsetninger og som uselvstendige bisetninger (s. 1563 ff., 1588 ff.); mellom dem består modusopposisjonen realis vs. nøytral (s. 313, 1565, 1567 ff., 1574). De tradisjonelle begreper ”hovedsetning” og ”bisetning” defineres semantisk som hhv. ”en selvstendig sætning der manifesterer en sproghandlingsramme” (s. 321) og ”sætning der ikke er kodet til at angive illokutionær ramme” (s. 1567). En tredje type er den non-deklarative DS-typen uten F, hvis generelle modusinnhold er non-realis (s. 316 f., 1575), heri innbefattet muligheten for kontrafaktisk interpretasjon.¹⁶ Typen er velkjent både som selvstendig hoved- og uselvstendig bisetning.

3.7 Andre særlige aspekter

Kapitlene XVI–XIX omhandler en del mer spesielle topologiske emner. Kapittel XVI er viet en diskusjon av tre generelle topologiske prinsipper: likhets-, vekt- og nærhetsprinsippet (s. 1631 f.). Det sistnevnte – det som hører sammen semantisk, står også sammen lineært – omtales som et universelt prinsipp, men eksemplifiseres ikke for danskens vedkommende; oppmerksomheten konsentreres om de to første prinsippene. Likhetsprinsippet – morfosyntaktisk og/eller semantisk like ledd distribueres likt – er vel strengt tatt det grunnleggende prinsipp for paradigmedannelse generelt. Her illustreres det ved spesialtilfellene negert indefinitpronomen i neksusfeltet (i EDGs forstand; jf. *han bar seg ingen penge fåel*) og plasseringsregler for *hv*-ledd (og visse tilsvarende gradsangivelser) (s. 1632 ff.). Begge deler er grammatikaliserte muligheter, men har neppe helt den samme status i usus; ”neksusfeltplasse- ringen” av negerte elementer oppfattes ofte som en markert uttrykks- måte (i hvert fall i norsk; om slike konstruksjoner se også senere).

Ved omtalen av vektprinsippet (s. 1637 ff.) – lette ledd settes foran tyngre ledd og omvendt – dreier det seg for det første om personlige pronomeners (og tilsvarende adverbiers) særlige distribusjon foran setningsadverbialer. Det antydes at dette kan oppfattes som en form for enklise. Siden de pronomeners det gjelder, i det fremviste eksempelma- teriale hverken reduseres fonetisk eller mister sin ordstatus gjennom sin særlige plassering, er det vel heller slik at dansk, i den beskrevne varietet, har et topologisk lettledssystem som ikke involverer enklise.

Eksemplene på særlig plassering av tunge ledd involverer to typer med forskjellig grammatikaliseringsstatus. Ved komplekse ledd som forskyves fra sin kanoniske posisjon til setningens høyreperiferi (”tun- ge” attributtsetninger og lignende) dreier det seg klart om ”stilistiske” varianter, ofte motivert av forståelighetshensyn. Ved etterstilte biset- ninger og infinitivkonstruksjoner er det mer nærliggende å anta stilis- tisk umarkert, grammatikalisert normaldistribusjon.

Kapittel XVII handler om topologi og særlige setningskonstruksjo- ner i talesproget. Ett hovedpunkt er (potensielt rekursiv) innbygging av helsetninger, eller mer generelt yringer, i setningsstrukturer ut over de normale posisjonsrammer og valenskrav (s. 1651 ff.). Det annet ho- vedpunkt er det talesproglige konjunksjonalsystem, med særlig omtale

av ”indre” *at* (s. 1657 ff.), ”ytre” *om* og *at* (s. 1665 ff.) og særlige omstendigheter ved *hv*-ledd (s. 1670 f.).

Det indre *at* analyseres som en ”størrelse der kan henvisse til en anden størrelse der angiver realitetsverdi” (s. 1668). I setningsskjemaet innordnes det på en egen M^2 -plass mellom A^{m1} (etter M^1) og A^{m2} (*nu når at det endelig ...*; s. 1669) og foranlediger således en innholdsmessig motivert utøkning av det nøytrale skjemas plassinventar som synes å gi en større grad av uttrykks–innholds–parallelitet i skjemaets modalfelt (jf. også s. 1672). I forbindelse med *hv*- *som*-konstruksjoner argumenteres det derimot for at *hv*-leddet er et fokusert fellesledd for over- og undersetning, fulgt av en relativsetning med samme funksjon som i setningskløvninger (s. 1671 f.). Også det er da et eksempel på ny funksjonell parallelitet mellom setningsstrukturer i en (i første omgang) talespråklig utvikling.

I kapittel XVIII presenteres en mer utførlig diskusjon av leddstilling som modus og illokusjonær ramme. Sammen med det følgende kapittel XIX gir dette en oversikt over de grammatiske betydninger som manifesterer seg i leddstillingen i moderne dansk. Hovedkonklusjonen er (bl.a. underbygget med en interessant sammenligning med morfologisk modus i italiensk) (s. 1688):

Ledstillingen markerer sætningens modus og underordningsreglerne ser ud til at være regulert af et princip om konsistens mellem illokuti-onært potentiale og præsuppositioner – ikke af en formel forskel mellem overordnede og underordnede sætningsstrukturer.

Det argumenteres overbevisende for at nøytral leddstilling er innholdsmessig umarkert i forhold til den markert konstative deklorative leddstilling (s. 1680 ff.). Det tilsvarer at det nøytrale setningsskjemaet også er den uttrykksmessig enklere konstruksjon (se s. 1582 ff.) (og nå gjeldende *communis opinio* om forholdet mellom tysk hovedsetnings- og bisetningsstruktur, jf. Eisenberg 1994, s. 382).

Det er grunn til å fremheve de fine analyser av de semantiske forhold ved de to leddstillingstypene som leddsetninger og de styrende verbs faktive etc. semantikk (s. 1683 ff.). En norsk morsmålstalende

kan ikke la være å bli slått av i hvor stor grad analysene også har gyldighet for tilsvarende norske verb- og adjektivleksemer.

Et påfallende og presumptivt interessant trekk ved eksempelaterialet som anføres for konstative leddsetninger med deklarativ leddstilling, er at disse ofte inneholder et topikalisert ledd (f.eks. ... *at i Thyborøn er der ingen køer ...; det er klart at arbejdet gider han ikke*; hhv. s. 1682 og 1683), og at slik topikalisering er umulig ved nøytral leddstilling. Det kan da være et spørsmål om det er verbsemantikken eller topikaliseringskonstruksjonen som sådan som fremkaller den deklarative leddstilling (jf. også s. 1687).

Subjekt kategorien foreslås oppfattet som et slags grammatikalisert tema, senere kalt "kategorisk subjekt" (s. 1714), uavhengig av den temafunksjon fundamentplassen måtte ha. At subjektet tilkommer en særlig rolle i den syntaktiske struktur, kan det ikke være tvil om. Dets innholdsmessige bestemmelse som "den entitet hvorom resten drejer sig" innenfor rammen av predikasjonen (s. 1689 f.), kan synes mer tvilsom, bl.a. i lys av de rent formelle subjekter (*det, der*). Derimot er det klart at subjektet som topologisk kategori indirekte spiller en viktig strukturell rolle for fokusfastleggelsen (s. 1731) i egenskap av å være normalt "antifokus" (s. 1743).

I likhet med EDG opererer heller ikke GDS med en tredje egen leddstillingstype med det finitte verb på 1. plass, men avleder denne fra den deklarative type (s. 1691 f.); førsteplassen er "udfyldt med nul".¹⁷ Denne negative utfyllingsmulighet inngår i et system for innholdsmessig uttolkning av førsteplassen som "illokusjonær rammemarkering". Det tidligere omtalte "indre *at*" forklares her som et slags demarkasjonselement mellom den illokusjonsangivende "ramme" og den påfølgende setningskjerne. En førsteplass med illokusjonær rammemarkeringsfunksjon har en strukturell og innholdsmessig parallell i nominalledds "identifikasjonsramme" (s.1704 f.), og dette er en del av grunnlaget for parallellføringen av setnings- og nominalskjema nevnt tidligere.

Argumentasjonen rundt forskjellen mellom "rammefunksjon" og "fundamentfunksjon" er krevende for leseren. Det virker ikke klargjørende at F (fundament) plasseres under "uttrykk" i to av kolonneoppstillingene, til forskjell fra "ramme" som er "innhold" (s. 1705,

1707). Samtidig omtales fundamentet som ”funksjon”, som vel må gå på innhold.

Kapittel XIX omhandler ”topologisk sammenbinding”. Først ute er førsteplassen i DS. I fortsettelsen av det foregående kapittel utvides i løpet av diskusjonen (s. 1713 ff.) perspektivet på førsteplassens innholdsfunksjoner: Ved siden av illokusjonsangivende ramme som den primære modusfunksjon står som sekundær funksjon fundament(felt) funksjonen som ”perspektivisk utgangspunkt”. Førsteplassens informasjonsstrukturelle funksjoner presenteres under overskriften ”Fundamentfeltets betydningsrammer” (s. 1720),¹⁸ og omfatter anaforisk og dynamisk emneledd, og fokusledd (s. 1720). Oversiktene over førsteplassens utfyllingsmuligheter gir en fylldig empirisk dokumentasjon av bredden i de syntaktiske og pragmatiske muligheter i tekstvirkeligheten. Resten av kapitlet er viet fokusproblematikken (s. 1726 ff.), og er et utmerket eksempel på hvordan pragmatiske begreper som kan virke noe vage og uhåndterlige in abstracto, kan anskueliggjøres på en innsiktsgivende måte gjennom konkretiserende tekstanalyse. Fremstillingen knytter an til den innholdsbaserte feltanalysen med modal-, kjerne- og innholdsfelt (jf. henvisningene gitt i forbindelse med omtalen av denne).

Avslutningsvis i dette kapitlet fremheves negasjonens sentrale betydning for setningens topologi, som dens ”pivot” (s. 1755). Det antydes at negasjonen adskiller fatiske, neustiske, tropiske og tematiske ledd på den ene side, og rematiske ledd på den annen side. I så fall foreslås her en analyse som i sine hovedtrekk tilsvarer hva Jean-Marie Zemb i sin tid foreslo for tysk (Zemb 1972).

3.8 Grammatikaliserte fokuskonstruksjoner

De fokusfenomener som behandles i kapittel XIX beror ikke på grammatikalisering i tradisjonell morfosyntaktisk forstand, men snarere på et ”samspill[] mellom placering og informationsstruktur i dansk” (s. 1713). Det dreier seg derfor om en innholdsmessig beskrivelse basert på posisjoner, eller sekvenser av posisjoner (felter), i lineær sekvens. I tillegg finnes det praktisk og teoretisk meget viktige fokuseringskonstruksjoner i form av syntaktisk fullstendige setningsmønstre med særtrekk som adskiller dem fra de tilgrunnliggende normalkonstruksjoner

(”konstruksjonsgrammatikaliseringer” på setningsnivå). I dansk som i de øvrige fastlandsskandinaviske språk dreier det seg om hhv. aktive og passive *der*-konstruksjoner (med formelt subjekt og objektsposisjon av indefinitt innholdssubjekt) og ”setningskløvninger” (hvor relativsetningen ikke kan beskrives ut fra de vanlige regler for relativsetningers syntaktiske tilhørighetsforhold). Begge typer beskrives systematisk og i stor detalj i det følgende kapittel XX om ”sammenbinding ved konstruksjon” (s. 1776).

4. SLUTTORD

Fremstillingen av dansk leddstilling i GDS innledes som følger (s. 311):

Dansk er et såkaldt ledstillingssprog. Sætningens grammatiske indhold udtrykkes nemlig ikke blot fleksivisk, men også – og især – gennem ledstilling. Ledtyperne har særlige rækkefølgerregler, og der er klare regler for hvilke betydninger der kan udtrykkes ved rækkefølge.

Denne situasjonen er et resultat av en velkjent typologisk utvikling fra en (mer) syntetisk gammelnordisk til en (mer) analytisk moderne fastlandsskandinaviske sprogstruktur. Den første fase i beskrivelsen av slike typologiske utviklingsforløp er representert ved terminologiens grunnlegger August Wilhelm von Schlegel selv, som legger vekt på at ”syntetisk” morfologi avløses av ”analytiske” (hjelpeord), men som ikke nevner (restriksjoner på) leddstilling (Schlegel 1972). SSL og EDG er eksempler på at leddstillingens koderingsfunksjoner kommer til sin rett, gjennom de topologiske definisjoner av de sentrale syntaktiske kategorier subjekt, direkte og indirekte objekt. GDS gir en ny dimensjon både til denne typologiske forskningstradisjonen og til den danske og skandinaviske ”feltanalyse”-tradisjon ved å la topologien fremstå som langt mer innholdsrelevant enn i tidligere beskrivelser.

Det skjer i særlig grad ved at begreper fra moderne lingvistisk setningssemantikk og pragmatikk trekkes systematisk inn og søkes anvendt med størst mulig konsekvens. I overensstemmelse med det erstattes EDGs ordklassebaserte plasser med innholdsbaserte posisjonsbetegnelser, og det blir flere slike posisjoner enn det var plasska-

tegorier hos Diderichsen. Feltbegrepet beholdes, men i en semantisk-pragmatisk uttolkning som medfører en annen feltinndeling, og faktisk også et nytt feltnivå (medregnet det noe tvilsomme ”verbalfeltet” to nye feltnivåer).

Man kan stille spørsmålet om det ved reorienteringen til forsterket innholdsmessig uttolkning av topologien generelt, og av feltbeskrivelsen spesielt, kan gå tapt grammatiske sammenhenger av en art som bidro til å vekke en så stor interesse for Diderichsens nye måte å se nordisk syntaks på. Kategoriparallellismen mellom neksus- og innholdsfelt var den gang for mange i og for seg besnærende, og det var også komplementariteten mellom neksus- og innholdsfelt som hhv. subjekt- og objektfelt. Et særlig syntaktisk fenomen som ikke synes å ha funnet en helt optimal beskrivelse i GDS, er muligheten for syntetisk eller analytisk leksikalisering av negasjon og indefinitpronomen, dvs. om og når ”kontraksjon” av *ikke noen* til *ingen* er mulig eller ikke. Om dette heter det i GDS: ”Betingelsen for parafrasen *ingen* > *ikke noen* er ... at *noen* er plassert i innholdsfeltet i sætningsskemaet, hvilket er forudsætningen for at nægtelsen kan ramme *noen*” (s. 581). Nå står imidlertid nektelsen som SA til venstre og utenfor innholdsfeltet, hvilket betyr at GDS’ forklaring i hvert fall ikke er uttømmende formulert. I EDG-termer kan det gis den enkle beskrivelse at kontraksjon finner sted i neksusfeltet, ikke i innholdsfeltet, og der må den finne sted. Kontraksjonen og dens uteblivelse er således komplementært fordelt (med norske eksempler; | = grense mellom neksus og innholdsfelt):

(9)

- (a) *Han hadde | funnet ikke noen løsning.
- (b) Han hadde ikke | funnet noen løsning.
- (c) *Han hadde ikke noen løsning | funnet.
- (d) Han hadde ingen løsning | funnet.

Det er bare et tilsynelatende brudd med komplementariteten at både kontraksjonen og dens uteblivelse er mulige når grensen mellom neksus- og innholdsfelt ikke er leksikalsk markert:

(9)

(e) Han fant ikke noen løsning.

(f) Han fant ingen løsning.

Hva som så skjer i fundamentfeltet, er avhengig av andre forhold, som subjektfunksjonen og skopusforhold ved negasjon og indefinitpronomen.

Med GDS foreligger et omfattende og autoritativt standardverk om moderne dansk sprog. Slik det er konsipert og utført, vil det, både som materialsamling for sammenlignende studier og til metodisk inspirasjon, også ha betydelig nytteverdi for alle som beskjeftiger seg med andre nordiske språk. De interessante diakrone sideblikk som undertiden gis, høyner i så henseende fremstillingens verdi. Kanskje ligger det her ansatser og utsikter til en fremtidig funksjonalistisk dansk sproghistorie, hvor nettopp topologien og dens interrelasjoner med det øvrige sprogsystem vil måtte stå i forgrunnen?

John Ole Askedal

Universitetet i Oslo

j.o.askedal@ilos.uio.no

NOTER

- 1 NyS-redaksjonen vil gjerne takke Bodil Aurstad, nordisk sprogkoordinator ved Dansk Sprognævn, for korrekturlæsning af denne anmeldelse.
- 2 Ordet "felt" anvendes i anførselstegn også i et par sammenhenger hvor det ikke entydig knytter an til den topologiske feltterminologien ovenfor; jf. – i forbindelse med en diskusjon av nordiske og gammelengelske relativsetningskonstruksjoner – "syntaktisk 'Felt'" (s. 162); og "idet Oversætningen først og fremmest har Krav paa at faa sine 'Felter' fyldt" (s. 158), hvor det ikke kan være tale om generell feltutfylling i feltterminologiens forstand.
- 3 De tilsvarende uttrykk (finit) "Nekusverbal" og (infinitt) "Indholdsverbal" er naturlige tilleggsdannelser etter samme mønster, men brukes ikke.
- 4 Ønsker man en overordnet betegnelse for bokstav med eller uten indeks, kunne det være "kategoriposisjon", men noe slikt innføres ikke av Diderichsen.
- 5 Skulle man etterstrebe en "renere" morfosyntaktisk tilknytning til nettopp verbets setningskonstituerende funksjoner, er hhv. "finit-" og "infinittfelt" mulige betegnelser.
- 6 Den tredje mulig setningstypen, nemlig "Helhedsspørgsmaal", karakteriseres som setninger med "tomt Fundamentfelt" (s. 191, 193), altså som en variant av hovedsetningstypen, og ikke som en egen type uten fundamentfelt, i motsetning til hva Diderichsen gjør ved bisetningstypen.
- 7 Dette prinsippet gjenfinnes i GDS som "maksimaludfyldningsprøven" (jf. senere).
- 8 Oppsettene og formlene her og i det følgende er mine sammenfatninger av informasjonen fra GDS-oppsett og -formler som kan se noe annerledes ut, og fra GDS' tekst.
- 9 Eller tre, se nedenfor om "verbalfeltet".
- 10 Men de kan eventuelt plasseres foran nektelsen som sekundært tema med "ikonisk fokus" (se s. 1748 ff.).
- 11 Det samme gjelder det toleddede "subjektfeltet" i (6), som dog ikke omtales som et sådant i teksten.
- 12 I tilsvarende DS-innholdsfelt realisert uten infinitt verb vil sekvensen "IO DO MA P MV" i høyden kunne betraktes som en slags virtuell VP.
- 13 Et skille mellom M^1 og M^2 innføres i forbindelse med setninger med "ytre konjunksjonal" (s. 1588 ff.).
- 14 De potensielt omfangsrike beskriverhelhetene kunne alternativt innby til en mer generell beskrivelse av prenominalle ledd etter bestemmeren som prenomi-

nale beskriverfelter (jf. EDG, s. 221). Tilsvarende kunne foreslås for det også potensielt omfangsrike postnominale attributfeltet.

- 15 Også komplekse nominalledd med subjektiv emotiv betydning kan utløse NS-leddstilling i selvstendige setninger (s. 1698).
- 16 Imperativ, som strukturelt hører til denne typen, unndrar seg realis vs. non-realism-opposisjonen (s. 1578).
- 17 I slike tilfeller er subjektets funksjon å være et "aktualsubjekt" som koopererer med det finitte verb og Ø-utfylt fundamentfelt om den illokusjonære ramme-markering (s. 1691). Det faller her inn under en mer generell definisjon av "aktualledd" som "led ... der bidrager til at angive sætningens illokusjonære ramme" (s. 1690; jf. også s. 1692 om verb). Termen "aktualledd" kan stamme fra SSL (s. 35 ff.; jf. også omtalen ovenfor).
- 18 Vel med "ramme" i en annen, mer generell betydning enn den som anvendes i modusdiskusjonen.

LITTERATUR

- Diderichsen, Paul (1941–42) ”Sætningsbygningen i Skaanske Lov fremstillet som Grundlag for en rationel Dansk Syntaks.” *Acta Philologica Scandinavica* 50. 1–252.
- Diderichsen. (†1962 [†1946]) *Elementær Dansk Grammatik*. København: Gyldendal.
- Eisenberg, Peter (1994) ”German.” Ekkehard König & Johan van der Auwera (red.) *The Germanic Languages*. London og New York: Routledge. 349–387.
- Gregersen, Frans (1986) ”Paul Diderichsen og Louis Hjelmslev.” *NyS 16-17*. København/Roskilde: Akademisk Forlag. 186–209.
- Heltoft, Lars (1986) ”Topologi og syntaks. En revision av Paul Diderichsens sætnings-skema.” *NyS 16-17*. København/Roskilde: Akademisk Forlag. 105–130.
- von Schlegel, August Wilhelm. (†1971 [†1818]) *Observations sur la Langue et la Littérature Provençales*. Neudruck der ersten Ausgabe Paris 1818 herausgegeben mit einem Vorwort von Gunter Narr: „August Wilhelm Schlegel – ein Wegbereiter der Romanischen Philologie“. (Tübinger Beiträge zur Linguistik, 7.) Tübingen: Tübinger Beiträge zur Linguistik.
- Zemb, Jean-Marie (1972) *Satz – Wort – Rede. Semantische Strukturen des deutschen Satzes*. Freiburg/Basel/Wien: Herder.